

Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?

What is Philosophy? What is Knowledge?

Hüseyin Gazi Topdemir*

Öz

Makalenin amacı, felsefe ve bilgi konuları üzerinde tarihsel bağlamda açıklayıcı nitelikli bir tartışma yapmaktır. Bu amaçla öncelikle felsefe nedir sorusu ele alınmış ve daha sonra da bilgi problemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca felsefe ile diğer disiplinler arasındaki ilişki ve felsefenin toplumsal ve sosyal işlevi de tartışılmıştır.

***Anahtar Sözcükler:** felsefe, bilgi, ampirizm, rasyonalizm, bilim, olgu, geçerlilik*

Abstract

The purpose of this essay is to make an explanatory discussion on philosophy and knowledge in historical context. In addition to an elaboration of the question of what philosophy is the problem of knowledge is also considered. Furthermore, the relationship between philosophy and other disciplines, and social and societal functions are discussed.

***Keywords:** philosophy, knowledge, empiricism, rationalism, science, phenomenon, validity*

Felsefe Nedir?

Düşünce tarihinin engin derinliklerinden günümüze ulaşan kayıtlar, felsefe alanında değişmeyen tartışmalardan birisinin, “Felsefe nedir?” sorusu ve verilen olası yanıtlarla ilgili olduğunu göstermektedir. Verilen bir yanıtın yeterli ve doyuru cu olarak kabul edilmeyip, her seferinde yeniden ve farklı biçimlerde tanımlanması, aslında felsefenin doğası hakkında aydınlatıcı olan bir anlatım niteliği taşımaktadır. Felsefe bir tanımlamayla sınırlandırılabilir bir etkinlik değil, aksine sürekli bir tanıma ve tanımlama arayışıdır. Bu belirlemeler ışığında hareket edildiğinde, ilk akla gelenin felsefenin yetkin ve tam bir tanımlanmasından vazgeçmek, aksine betimlemekle yetinmek olması gerekir. Çünkü unutulmamalıdır ki

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü. e-posta: topdemir@hotmail.com

her tanımlama aslında tarihsel ve toplumsal koşulların belirlenimine veya en azından sınırlandırmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle her tanımlama anlam yüküdür ve bu anlam da toplumdan topluma veya aynı toplumda zaman içerisinde değişmektedir (Topdemir, 2008, s.1).

Bugün Türkçe’de kullanılan felsefe sözcüğü Grekçe *philosophia* (bilgelik sevgisi) sözcüğünün Arapçalaştırılmış halidir ve doğrudan doğruya her şeyi kuşatan tümel bir bilgiye sahip olmaktan çok, bilginin peşine düşmeyi, her nerede ve kim tarafından ortaya konulmuş olursa olsun, onu elde etmeyi ve daha da önemlisi bilgiyle dost olmayı öngörmektedir. Bu demektir ki, *bilgelik sevgisi*, ister insana isterse Tanrı’ya ilişkin olsun bütün olanların kökenini bilmeyi istemek ve sevmek demektir (Küyel, 1976, s.10). Öyleyse felsefeyi, doğal ve doğal olmayan her türlü varlık üzerine, düşünme, bilme, tanıma, öğrenme, anlama, anlamlandırma ve açıklama eylemi ve etkinliği olarak betimlemek gerekmektedir. Başka bir deyişle, bilgelik sevgisi aslında gerçek bir bilme ve bilgilenme eylemidir. Çünkü insan eksikliğini duyumsadığı şeyi elde etmeyi, peşine düşmeyi ister. Buna *hasbi tecessüs*, yani salt bilmek kaygısıyla hakikati aramak denir. Öyleyse felsefe insanın hakikati bulma arayışıdır, insanın hakikatin peşinde gitmesinin tarihsel serüveninden başka bir şey değildir. Diğer bir deyişle, felsefe, bir tanışma ve tanıştırma toplantısı, sizi size tanıtan, sizi ötekine tanıtan ve ötekini size tanıtan görkemli bir şölendir. Bu şölende değer, bu şölende varlık ve bu şölende bilgiyle tanışsınız. Bu yüzden felsefeyle tanışmış kimseler ona sevgi adını takmışlardır: *bilgelik sevgisi*. Bu peşinden gidilenin ve hep gidilecek olanın sevgisidir.

Benzer bir durum bilgi, için de geçerlidir. Bilgi aslında genel bir kavram(sallaştırma)dır. Bu bakımdan bilgiyi “bir şeyin bir şey olarak kavranması” şeklinde tanımlamak olanaklıdır. Ancak “bir şey” ve bir de “kavranma” sözcükleri olduğuna göre, öyleyse bir “kavrayan” ve bir de “kavranan” ya da “bilen” ve “bilinen” olacaktır. O zaman tanım böyle bir belirlemeyi gerektirdiğine göre, bilgi genellikle bir “şeyin” bilgisi olmak durumundadır. Bu anlamda olgu temel birinci adımı oluşturmaktadır. Bu olgu üzerine felsefe, sanat ve bilim yapılır. Bu yüzden bilgi bilimsel, felsefî, dinsel veya sanatsal vb. pek çok nitelemeye sahip olabilmektedir. Öyleyse bilim, felsefe, sanat ve din bu kavramsal yapının altında yer almaktadır ve bu bakımdan bu disiplinlerin tümü birer bilgi alanıdır. Dolayısıyla da bilgi bunların tümünü kapsamaktadır. Öyleyse felsefenin de bir bilgi dalı veya türü olması dolayısıyla, onun ortaya koyduğu bilgilerin de *bir şeyin* bilgisi olması zorunludur. Yukarıda felsefenin insansal ve Tanrısal olan her şeyi bilme isteği ol-

duğu belirtilmişti. Bu demektir ki, aslında felsefe var olanlar üzerine yapılan bir sorgulamadır. Soru sorma etkinliğidir.

Böylece bir bilme edimi olan felsefenin varlığı anlama ve açıklama çabası olduğu açığa çıkmıştır. Nitekim felsefeyle yoğun olarak ilgilendikleri bilinen Antik Greklerin düşünce dünyası irdelendiğinde de, yapılan bütün etkinliğin varlığı anlama çabasında doğduğu açıkça görülmektedir. Doğa karşısında başlangıçta hayrete düşen Grekliler, kısa süre sonra doğayı izlemeleri gerektiğini, izlediklerinde de doğada bir düzenliliğin olduğunu fark ettiler. Düzenlilik algısı bilgi için önkoşuldur ve Greklerin düşünce tarihindeki seçkin yeri edinmeleri de doğaya ciddi bir biçimde bu yönden bakmış olmalarında aranmalıdır. Aslında her toplumun doğaya bir türlü bakışının olduğu ve bu bakışa bağlı olarak bir bilgi yığını oluşturdukları bilinmektedir. Ancak Greklerin kendilerinden önceki toplumlardan ayrılan yönü, düzenliliklerin yer aldığı doğayı, yine düzenlilik fikriyle irdellemeleri gerektiğini düşünmüş olmalarıdır. Bu düşünüş o denli sistemli ve düzenlidir ki, ilk ciddi kavramlaştırmaları *theoria* olmuştur. *Theoria* doğa karşısında bir vaziyet alıştır, doğanın değişmeyen bilgisini edinme tutumudur.

Aslında görünen doğa yani dünya değişmektedir. Mevsimler, gece ve gündüz, yağmur, fırtına, kar vb. doğa olayları hep bir değişim göstergeleridir. Ancak bu değişimde sürekli bir düzenlilik kendini hissettirmektedir. İlkbahardan sonra yaz, ardından sonbahar ve daha sonra kış gelmekte ve düzenlilik yinelenmektedir. Benzer şekilde gece ve gündüz de bir düzenlilik içerisindedir. Öyleyse *theoria* yapmak, yani doğa karşısında vaziyet almak için bu düzenliliği izlemek ve seyretmek gerekmektedir. Başlangıçta bu *theoria* etkinliği oldukça verimli olmuş ve doğaya ilişkin önemli oranda olgu bilgisinin elde edilmesini sağlamıştır. Ancak bir süre sonra sadece seyretmenin doğadaki düzenliliği gösterdiğini, ancak *neden* böyle bir düzenliliğin olduğunu açıklamadığı anlaşılmıştır. Böylece *theoria* yapılırken aynı zamanda soru sormak gerektiği de açığa çıkmıştır: Gündüz ve gece ardışıklığı nedendir? Neden Ay düzenli bir biçimde Dünya'nın etrafında dolanmaktadır? Böylece *theorianın* sağladığı *olgu bilgisinden*, *olgunun nedeninin bilgisine* geçmek olanaklı hale gelmiş ve sonuçta tam bir bilme edimi gerçekleştirilebilmiştir. Böylece Grek felsefesinin hemen başında doğa felsefesinin yer almasının tesadüflü bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü doğa felsefesinin konusu varlıktır. Temelde başlıca iki sorun üzerinde durulmuştur:

1. İlk ana madde (arkhe-töz) nedir?
2. İlk ana maddeden varlığın çeşitliliği nasıl oluşmuştur?

Görüldüğü üzere, doğa felsefesinde öncelikle sorulan veya sorgulanan varlığın özünün, ilk ana maddesinin ne olduğudur. Buna felsefe tarihinde *töz sorunsal*¹ denir ve töz mahiyeti, neliği ne olursa olsun bütün varlıkların kendisinden kaynaklandığı *ilk ana maddedir*. Töz, kendisini ileri süren filozofun imgelem yetisine ve yaratıcılığına bağlı olarak değişik biçimlerde imlenmiştir. Örneğin doğa felsefesinin başlangıcında yer alan Thales (M.Ö. 624-548) için, bu töz sudur. Ancak, öğrencisi Anaksimandros (M.Ö. 610-547) hocasının kabulünü fazla anlamlı bulmaz. Çünkü su sonludur ve evrende neredeyse sonsuz olan varlıklar bu sonlu varlıktan varlığa gelmiş olamazlar. Mademki varlıklar sonsuzdur, öyleyse, tözün de, yani kendisinden bütün varlığın türemesi gereken asıl Varlık da sonsuz niteliğine sahip olmalıdır. Böylesi bir varlık ancak sınırı da bulunmayan *apeiron* olabilir. Ancak bu harika düşünce silsilesinin de öğrencisi olan Anaksimenes (M.Ö. 585-528) için anlamı yoktur. Varlıkların ana maddesi hava olmalıdır. Çünkü hava adeta insan bedenini bir arada tutan ruh gibi bütün varlığı sarmalamakta ve bir arada tutmaktadır. Benzer şekilde Anaksagoras (M.Ö. 500-428) için töz tohum ve nihayet Demokritos (M.Ö. 460-370) için ise atomdur.

Bu açıklamalar varlık hakkında ilk kez ileri sürülmekte olan yarı gözlemsel ve spekülatif açıklamalar olmakla birlikte, düşünce dünyasının tümünü kontrol etmekten uzaktır. Özellikle varlık hakkında ileri sürülmüş ilk denemeler olmaları bakımından önemli olmakla birlikte, tek bir düşünce silsilesi oluşturmaktan uzaktırlar. Kısa süre içerisinde karşıt düşüncesini yaratacak ve bu kez tözü sadece kalıcı değişmez değil, aksine sürekli değişen başkalaşan bir varlık olarak gören düşüncenin doğmasına yol açacaktır. Bu fikri en iyi işleyen düşünür, sürekli, değişmez töz diye bir şey olmadığını, tüm şeyleri karşıtlarına değiştiren çekişme sürecinin evrenin gerçek efendisi olduğunu, her şeyin sürekli bir değişim durumunda bulunduğunu söyleyen Herakleitos (M.Ö. 544-484) olmuştur. Ona göre kalıcı olan tek şey değişimin kendisidir. Bu varlığın doğal yasasıdır ve bunu düzenleyen de ustur (Logos) (Shakian, 1990, ss.7-8).

Öyleyse töz ne olursa olsun, bu dönem felsefesi için, bütün varlığın kendisinden kaynaklandığı bir *ilk ana maddenin* gerekliliği kuşku götürmez bir gerçeklik olarak ortaya konulmuştur. Ulaşılan bu sonuç bir başka sorunsalın da doğmasına yol açmıştır: Töz tek olduğuna göre, varlıkta gözlemlenen çokluk ve çeşitlilik nereden kaynaklanmaktadır? Varlığa yönelik oluşturulmuş bu düşünce sistemi

¹ Antikçağ felsefesindeki töz konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için şu kaynaklara bakılabilir: Ernst von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul 1999, ss. 18-77; H. J. Störig, *İlkçağ Felsefesi*, Hint, Çin, Yunan, Çeviren: Ömer Cemal Güngören, İstanbul 1994, ss. 190-221; Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, Çeviren: Oğuz Özügöl, İstanbul 1994 (İkinci cilt 1995); Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul 2001, ss. 52-94; W. K. C. Guthrie, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Çeviren: Ahmet Cevizci, Ankara 1988, ss. 33-80; Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa 1998, ss. 13-50.

ilginç yaklaşımlar getirmekle birlikte, yalnızca varlığın bir kısmını -madde- irdelemektedir. Fakat varlık sadece maddesel ve cansız bir şey değildir. Aynı zamanda canlılar da (insan ve hayvan) birer varlıktır ve diğer varlıklardan pek çok bakımdan farklılıklar taşımaktadırlar. Dolayısıyla da örneğin insan hakkında da bu türden söylemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu gerçeğin bir gereği olarak bu konu da Greklerce ele alınmış ve işlenmiştir. İnsanın bir problem olarak ele alındığı çalışmaları yapanlara sofist, bu filozofların ortaya koydukları felsefeye de sofistizm veya sofistlerin felsefesi adı verilmiştir (Shakian, 1990, s.24).

Düşünce tarihindeki bu yön değiştirme aynı zamanda, gerçeklik üzerine ilk görelî yaklaşımların da temellendirildiği bir dönem olmuştur. Bu dönüşüm aslında doğal bir dönüşümdür. Çünkü artık problem alanı insandır ve insanın kendisi doğası gereği bir görelîlik içermektedir. Başka bir deyişle insan bir bireydir ve bireyin bireyselliği apaçık bir gerçeklik olarak ortadadır. Bu bağlamda hareket eden ünlü sofist Protagoras (M.Ö. 481-420), varlık hakkında Herakleitos'un ortaya koymuş olduğu değişim düşüncesini bilgiye uygulamıştır. Ontolojik gerçeklik değişim içerdiğine göre, onun üzerine temellenen epistemolojik gerçeklik de bir değişim içerecektir. Öyleyse değişen gerçeklik üzerine verilecek yargılar da, öznel, değişken ve görelî olmalıdırlar. Başka bir deyişle yargıyı veren insan olduğuna göre, her tür yargı bireyin bireyselliğinde kaynaklanan yargılara dayanmaktadır. Bu durumu Protagoras özlü bir biçimde "İnsan her şeyin ölçüsüdür" yargısıyla dile getirmiştir. Bu yargı açıkça bir görelîliğe işaret etmektedir. Bu görelîlik aynı zamanda nesnel bir gerçeğe, yani herkes için aynı anlama gelecek bir hakikate erişmenin olanaksızlığının da vurgulandığı bir görelîliktir ve bundan dolayı sofist ilgisini tartışma sanatına, karşısındakini inandırmaya ve ikna etmeye yöneltmiştir (Shakian, 1990, s.26).

Başlangıçta doğa karşısında başvuru spekülatif düşünsel çabaların sergilendiği, diğer bir deyişle doğa felsefesinin geliştiği dönem yaşanmış, ardından da düşüncenin nesnesini insan ve toplum, devlet, yönetim, hukuk ve ahlak kuralları gibi insana özgü konuların oluşturduğu sofistlerin felsefesi gündeme gelmiştir. Başka bir deyişle, daha önce varlık karşısında alınan tutum, M.Ö. V. yüzyıldan itibaren insana ve insanın dünyasına yönelmiştir.

Grek Dönemi'nin ardından gelen Ortaçağ'da felsefe teolojik bir mahiyet kazanmıştır. Aslında sorulan soru aynıdır: Varlık nedir? Ancak bu kez yanıt değişmiştir. Ortaçağ felsefesine göre asıl varlık yani töz ezeli ve ebedi olan, bütün varlığın kendisinden kaynaklandığı, fakat kendisinin var olmak için bir başka varlığa veya nedene gereksinimi olmayan, her türlü varlığa aşkın bir varlık, yani Tanrıdır. Böylece Ortaçağ'da felsefe neredeyse tek bir alana, teolojiye yönelik bir bilme edimine dönüşmüştür.

Ortaçağ'daki varlık felsefesinin doğasına ilişkin açıklamalara geçmeden önce, bu çağın bazı bakımlardan analitik olarak irdelenmesine gereksinim bulunmaktadır. Çünkü Ortaçağ tek bir kültür çevresinin belirlediği bir düşünsel zaman dilimine denk gelmemektedir. Zamandizinsel olarak genellikle 0 ile 1453 tarihleri arasındaki zaman dilimine denk düşürülen Ortaçağ, aslında düşünsel ve kültürel olarak iki farklı ve birbirlerine birçok bakımdan karşıt iki kültürel çevreden oluşur. Yaklaşık olarak M.S. I. yüzyılın ilk çeyreğinde Hristiyanlığın ve M.S. VII. yüzyılın başlarında da İslâmiyet'in doğması, bu çağı özellikli bir hale getirmektedir. Dolayısıyla Ortaçağ düşüncesi büyük oranda bu iki din tarafından biçimlendirilmiştir. Varlık karşısında farklı vaziyet alışlarının bulunması dolayısıyla, her dinsel çevre farklı bir felsefe etkinliğinin gelişmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte, her iki dinsel çevre daha başlangıç evrelerinden itibaren Grek düşüncesinin pek çok kavramlaştırmasıyla ister istemez karşılaşmış ve bir şekilde veya dinin temel kabulleriyle uylaşacak biçimde benimseme yoluna gitmiştir. Kuşkusuz her büyük dönüşümden sonra yapıldığı gibi, her iki dinin kabul edildiği coğrafyalarda varlık dünyası yeniden tanımlanmıştır. Bunun bir gereği olarak Grek kavramları da yeniden tanımlanmış veya gerçek bağlamlarıyla uylaşimsal olmayan anlam yüklemeleriyle kullanılmışlardır. Başta Tanrı olmak üzere, insan, doğa ve evren bu değişimden payını almıştır.

Nitekim bu bağlamda konuya yaklaşıldığında, Hristiyan Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde yaşamış olan Tatianos'un (130-176) klasik felsefeye karşı büyük bir düşmanlık ve saldırganlık içerisinde olduğu görülmektedir. Ona göre, Yunanlılar bilim, felsefe ve sanat adına tüm bildiklerini başkalarından öğrenmişler ve özellikle felsefeyi geliştirmeleri bir yana, tahrif etmiş ve yanlış kullanmışlardır. Bu bağlamda, Hristiyanlığın bütün doktrinlerden eski ve üstün olduğunu savunan Tatianos, Tanrı'nın bir olduğunu ve var olan her şeyin ilkesi durumunda bulunduğunu ileri sürmektedir. Onun için Tanrı, duyusal yoldan bilinmeyen tinsel bir gerçeklik, saf bir ruh ve nedeni olmayan nedendir (Cevizci, 1999, s.29).

Bütün bu anlatımlar Ortaçağ Hristiyan felsefesinin erken dönemde Grek bilgeliğiyle karşılaşmasına rağmen, yine de büyük ölçüde din ile kilisenin hizmetinde olduğunu ortaya koymaktadır. Kendilerine kilise babaları adı verilen, Hristiyanlığı savunmak ve yaymak için çaba sergilemiş olan bu düşünürlerin çalışmaları sonucunda, felsefe bütünüyle dinsel bir kimliğe bürünmeye başlamış ve klasik dönem felsefesi yavaş yavaş ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Bunun yerine Hristiyanlığın dogmalarını esas alan bütünsel, tutarlı ve sistemli bir öğreti

oluşturulmaya başlanmıştır. Bunu gerçekleştirmeye çalışan ise Augustinus (354-430) olmuştur.

Augustinus'un çabalarıyla biçimlenmeye çalışılan Hristiyan Ortaçağ Felsefesi, Grek ve diğer eski uygarlıklardan getirilmiş olan her türlü değerlerin Hristiyanlaştırıldığı bir anlayışa dönüşmüştür. Bu anlayış bir süre sonra skolastik denen bir düşünsel platforma dönüşecek ve Rönesans'a kadar etkinliğini koruyacaktır. Skolastik, öğretmek ve öğrenmek için işlenmiş, sistemleştirilmiş olan teolojidir. Bu düşünce temelinde felsefeye düşen görev de kuşkusuz bu anlayışla yakından ilintili olmak durumundadır. Buna göre felsefe, düşünsel aydınlanma yaratarak anlamayı sağlayacaktır. Çünkü bilgeliğin düşünsel içeriği zaten kutsal kitap tarafından sunulmuştur. Öyleyse duyguda ve kanıda sağlam ve tartışmasız olarak elde bulunan bu düşünsel içeriği felsefe düşünce ile açıklığa kavuşturmak ve kavramsal olarak dile getirmekle yükümlü olacaktır (Gökberk, 1980, s.146). Duygu ve kanıda sağlam ve tartışmasız olan da, kuşkusuz ki, kutsal kitabın öğretileridir. Dolayısıyla da, skolastiğin yöntem bakımından yapmak istediği, akli vahyin doğrularına uygulayarak inanç konularını kavranılır yapmak ve vahye karşı akıl yönünde ileri sürülmüş olan itirazları karşılayabilmektir. Bunun için yapılması gereken temellendirmek ve çürütmektir; yeni bir şey bulmak değil (Gökberk, 1980, ss. 157-158). Augustinus'un dediği gibi, "inanmak için anlamak, anlamak için inanmak" (Jeauneau , 2003, s. 19) gerekir.

Görüldüğü üzere artık kilisenin ve dinin ortaya koyduğu doğrudan başka doğru aramak anlamsızlaşmış ve her şeyi Tanrı'ya bağlamak ve bu yolla temellendirmek tek geçerli yol haline gelmiştir. Bu şekilde Ortaçağ Hristiyan Dünyası'nda felsefe bütünüyle dinsel bir içeriğe bürünürken, buna karşılık Ortaçağ İslâm Dünyası'nda, Grek Dünyası'nda olduğu gibi, theoria yani salt bilgi olduğu için peşinde gidilen bir etkinlik olarak gelişmiştir.

Felsefe tarihi araştırmaları V. ve X. yüzyıllar arasında Batı'da Hristiyan Dünyası'nda kültürel bir çöküşün yaşandığını, buna karşılık Doğu'da İslâm Dünyası'nda ise yükselişin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu yükseliş dolayısıyla İslâm Dünyası o dönemde yalnızca felsefe için değil, aynı zamanda bilimsel araştırmalar ve bu araştırmaların sonuçlarının insan, doğa ve evrene ilişkin çeşitli problemlerin çözümünde kullanılması açısından da verimli bir ortam durumundaydı. Özellikle VIII. yüzyıldan başlayarak önemli bir gelişme kaydeden İslâm Felsefesi Grek mirasına sıkı bir bağlılık içerisindedir. Hatta bu bağlılığın Hristiyan Ortaçağ'ıyla kıyaslandığında çok daha temel bir boyutta bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle Aristoteles'in yapıtları ve bıraktığı kültürel miras Hristiyan Dünyası'ndan çok daha önce etkili olmaya başlamıştır. Öyle ki Aristoteles

teles (M.Ö. 384-322), İslâm Dünyası'nda yetke olarak kabul edildikten çok sonra Batı'da kabul edilebilir bir bilgin ve filozof haline gelebilmiştir. Üstelik bu benimsenmede İslâm Dünyası'nda yapılan çevirilerin büyük rolünün olduğu da bilinmektedir (Aster, 1999, s.341).

Büyük ölçüde Hristiyan Ortaçağ Felsefesi'nden daha akılcı bir boyut taşısa da, doğası gereği Ortaçağ İslâm Felsefesi de çok büyük ölçüde ona benzerlik taşır. Her şeyden önce her iki felsefe de Tanrı merkezlidir. Tanrı'dan başlayarak, onun yaratıklarının en şerefli kabul edilen insana ve en sonunda maddeye inen bir varlık dizgesi İslâm Felsefesi'nin de sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, İslâm Felsefesi'nde de özellikle Platon (M.Ö. 427-347), Aristoteles ve Plotinos (205-270) felsefeleriyle İslâm Dini'nin arasında olumlu bir bağ, başka bir deyişle uzlaşma olduğunu göstermek önemsenen bir konu olmuştur.

İslâm Felsefesi'ne göre, Tanrı bütün varlıklardan öncedir (kadim). Sonsuz ve sınırsızdır; bu anlamda başlangıcı ve sonu yoktur. Tek yetkin varlıktır. Bütün varlığın yaratıcısı ve kendisi yaratılmamış, her şeyi bilen, duyan ve her şeyi görendir. Bu yüzden Tanrı'nın bütün nitelikleri ancak akıl yoluyla anlaşılabilir.

Bilgi Nedir?

Daha önceden değinildiği üzere, bir şeyin bir şey olarak kavranılması anlamına gelen bilgi kavramı olarak bir çeşitlilik göstermektedir. İlkçağ Grek felsefesinde, sanı, kanaat ya da inanç anlamına gelen *doksadan* farklı olarak, *episteme* doğru bilgi, bilimsel bilgi, ilk ilkelere hareketle kanıtlanabilir olan zorunlu bilgi için kullanılan terimdir. Episteme, örneğin Platon'da, deneyden bağımsız, doğru, ezelî-ebedî ve zorunlu apriori bilgiye karşılık gelir. Buna karşılık, *epistemoloji* ise bilgiyle ilgili problemleri araştıran, bilginin kaynağını, doğasını, doğruluğunu, sınırlarını inceleyen felsefe dalı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bugün yaygın olarak benimsenmiş olan bir diğer adlandırma daha bulunmaktadır: *Bilgi kuramı*. Bunun yanında, *gnoseoloji* (Grekçe; gnosis: tanıma, bilme), de kullanılmaktadır. Fransızca ve İngilizce konuşulan ülkelerde genellikle epistemoloji, Almandada ise *bilgi kuramı* (Erkenntnistheorie) daha çok yeğlenmektedir (Diemer, 1999, ss. 163-164).

Geleneksel anlamda bilgi biliminin kapsamı içinde kalan klâsik problemler dört temel başlık altında toplanabilir (Cevizci, 1999, s. 307).

1. *Bilginin Olanacağı Problemi*: Bu problem içinde, bilginin hiçbir şekilde olanaklı olmadığını savunan kuşkucu (sceptic) yaklaşım ile bilginin kesinlikle olanaklı olduğunu savunan (gnostic) yaklaşım yer alır.

2. *Bilginin Doğruluğu Problemi*: Bu problem içerisinde şu felsefe görüşleri yer almaktadır.

- Bilginin doğruluğunun, düşünceyle gerçeklik arasındaki bir karşılıklılik-tan oluştuğunu savunan doğruluk anlayışı,
- Bilginin doğruluğunun düşünceler arasındaki tutarlılıktan oluştuğunu savunan doğruluk anlayışı,
- Bilginin doğruluğunun bilginin apaçıklığından meydana geldiğini savunan doğruluk anlayışı,
- Bilginin doğruluğunun yararlılığıyla, belli bir amaca hizmet etmesiyle belirlendiğini savunan doğruluk anlayışı,

3. *Bilginin Kaynağı Problemi*: Bilginin kaynağında yalnızca aklın bulunduğunu savunan, yetkin bilgi örneği olarak matematiği gören akılcılıkla, bilginin kaynağında yalnızca algının, deneyimin bulunduğunu savunan ve bilgi örneği olarak da doğa bilimlerini gören deneycilik, bu çerçevede içinde değerlendirilmek durumunda olan temel görüşlerdir.

4. *Bilginin Sınırları Problemi*: Bu problem içerisinde şu görüşler yer almaktadır.

- *İçkin Epistemolojik İdealizm*: İnsan varlığının, bilen öznenin bilgi sürecinde, yalnızca kendi öznel duyu verilerini bilebileceğini, kendi zihninin, kendi içkin küresinin dışına çıkamayacağını kabul eden yaklaşım,
- *İçkin Epistemolojik Realizm*: Bilen öznenin bilme faaliyetinde, kendi içkin küresinin ötesine geçip, nesnenin bizzat kendisine ulaşabileceğini savunan yaklaşım,
- *Aşkın Epistemolojik İdealizm*: Gerçekten var olan nesnelere bilginin kendilerine nüfuz edemeyeceği ya da ulaşamayacağı nesnel olduğunu ve bilginin yalnızca görüngülerle, düşüncenin kendi kurgularıyla ilgili olduğunu savunan yaklaşım,
- *Epistemolojik Realizm*: Bilginin gerçekten var olan nesnelere, gerçekliğin kendisine ulaşabileceğini savunan yaklaşım,

İnsanlar pek çok şey bilirler: Ne zaman kar yağacağını, ne zaman hasta olacaklarını, mutlu veya mutsuz olacaklarını, Amerika Kıtası'nı kimin keşfettiğini, İstanbul'u kimin aldığını, dairenin alanının π^2 olduğunu, Güneş'in her gün doğup-battığını vb. Bütün bunlar bilginin doğasının aslında karmaşık bir şey olduğunu göstermektedir. Bilmek sözcüğü, bu yüzden değişik dillerde çok farklı anlamlar taşımaktadır. Gerçekten de "bilmek" sözcüğünün yalın anlamı "tanımaktır" ve dolayısıyla bu sözcüğe ve bu sözcükten türeyen sözcük gruplarına baktığımızda "tanıma", "onaylama", "ikrar etme", "tanınmış olma", benzer şekilde

“görmek”, ”kavramak”, “anlamak” gibi pek çok sözcüğün bilmeyele ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Modern dil kuramı da, sözcüklerin ve sözcük gruplarının, kendilerine uygun düşen insani duyum ve davranış, içeriklerine göre genişliğine ve derinliğine karakterize olduklarını belirtmektedir. Bu bağlamda bilgi sözcüğünün yer aldığı birçok tümce yazmak olanaklıdır ve her birinde bilmenin farklı anlamlar taşıdığı görülebilir (Diemer, 1999, s. 163). Bildiğim kadarıyla, haberim var, gerçekten biliyorum, onu tanıyorum, böyle olduğunu biliyorum, nasıl işlediği (yapıldığını) biliyorum gibi.

Bu açıklamalar ışığında değerlendirildiğinde, bilgi biliminin ilk temel probleminin bilginin tanımıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Her bilgi anlayışında bilgi olgusunun nasıl gerçekleştiği, bilginin doğası, kaynakları ve sınırı sorunları ele alınır. Bu bağlamda şu türden soruların da problem alanıyla yakından ilişkili olduğu görülebilir:

- Bilgi nasıl elde edilir?
- Kaynakları nelerdir?
- Kişisel deneyimin bilginin oluşumunda rolünün bulunduğu ileri sürülebilir mi?
- Bilgimizin doğruluğundan nasıl emin olabiliriz?

Bu soruların hem bilgi psikolojisi hem de bilgi mantığıyla yakın ilişkisi vardır. Öncelikle, *olguların sorgulanmasıyla, geçerliliğin sorgulanması* birbirinden ayırt edilmelidir. Çünkü akla yeni bir düşüncenin nasıl geldiği sorusu bilgi mantığının değil, bilgi psikolojisinin konusudur ve bu bağlamda bir önermenin nasıl savunulacağı, sınanabilir olup olmadığı ve bilinen diğer önermelerle mantıksal bağlarının ne olduğu sorunlarıyla da bilgi mantığı ilgilenmelidir. Böylece, ideanın (bilgi) nasıl ortaya çıktığının araştırılmasıyla, onun mantıksal irdelemedeki yöntem ve sonuçlarının araştırılması arasında kesin bir ayırım yapılmış olur (Popper, 1998, s. 55).

Bütün bu açıklamalar bilginin var olanların tanınmasıyla ilgili bir kavramlaştırma olduğunu ve aslında her bilme durumunda bir *şey* (var olan her şey, olgu) hakkında yargıda bulunulduğunu göstermektedir. O yüzden hemen bütün felsefe kitaplarında bilgi bilenle bilinen arasındaki bir ilişkiden ortaya çıkan sonuç şeklinde tanımlanmaktadır.

Bilginin kaynağı konusu da nasıl elde edildiği konusu gibi felsefe çalışmalarının odağında yer alan bir sorunsaldır. Bu konuda yaygın iki felsefe okulu bulunmaktadır: *Deney ve Us*. Bilginin kaynağının deney olduğunu savunan okula deneycilik adı verilmiştir ve başlıca temsilcileri: Demokritos (M.Ö. 460-370), Epi-

küros (M.Ö. 341-270), John Locke (1632-1704), Etienne Bonno de Condillac (1714-1780) ve David Hume'dür (1711-1776). Buna karşılık bilginin kaynağının us olduğunu savunan okula ise usçuluk denir ve başlıca temsilcileri Sokrates (M.Ö. 469-399), Platon (M.Ö. 427-347), Fârâbî (870-950), René Descartes (1596-1650), Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), Baruch Spinoza (1632-1677), Immanuel Kant (1724-1804) ve Georg Wilhelm Friedrich Hegel'dir (1770-1831).

Felsefe ve Diğer Disiplinler

Felsefenin çeşitli bilgi türleriyle sıkı ve doğrudan bir ilişkisi vardır. Çünkü yukarıda değinilen bilim, felsefe ve sanat gibi bilgi türlerinin hepsi, aslında aynı varlık dünyasını anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle bütün bilgi türleri araştırmayla bağlanılan tek bir dünyayı yorumlamanın farklı yollarıdır. Bundan dolayı bu disiplinler zaman içerisinde farklı düzeylerde etkileşim içerisine girmişlerdir. Özellikle felsefenin diğer disiplinlerle tarihin hemen her döneminde ve her kültürde sıkı ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Felsefenin tarih boyunca en fazla ilintisinin bulunduğu disiplin bilimdir. Bu iki disiplin entelektüel kültürün temel unsurudurlar ve aralarında tarih boyunca mahiyeti ve kapsamı değişiklik göstermekle birlikte, her zaman yakın bir ilişki olmuştur. Bu doğal görünmektedir, çünkü tarihin uzun bir dönemi boyunca neredeyse iç içe geçmiş durumdaydılar. Özellikle Antik Grek Dönemi'nde filozof bilim adamı, bilim adamı da filozoftu ve bu anlamda bir ayrışmadan söz etmek bile neredeyse olanaksızdır. Örneğin Grek felsefesinin ve felsefe tarihinin büyüklerinden birisi olan Platon, tartışmasız büyük bir filozofken, aynı zamanda ileri düzeyde matematik bilen ve hatta geometri bilmeyi Akademi'ye girebilmenin önkoşulu yapmış birisi olması dolayısıyla salt filozof veya salt bilim adamı olarak ayrıştırmanın bir zorunluluk değil sadece bir keyfiyet olduğunu hatırlatan seçkin bir örnektir. Benzer bir durum Modern Bilim Dönemi'nde gözlemlenmektedir ve burada özellikle doğa bilimlerinde ortaya çıkan büyük ve devrimci gelişmeler, bilimi başlı başına anlaşılması ve açıklanması gereken bir problem alanı haline getirmiştir. Bilimde meydana gelen büyük gelişmeler bilimin anlaşılmasını zorunlu kılınca, bu işi yapacak iki felsefe disiplini ortaya çıkmıştır: Bilim felsefesi ve bilim tarihi. Bu iki alandaki etkinlikler günümüzde de yoğun bir biçimde sürmektedir (Topdemir, 2008, s. 23). Öyle ki bilimlerde elde edilen dev gelişmeler sonucunda, sorudan çok yanıt önemli hale gelmeye başlayınca, ister istemez doğa karşısında artık salt spekülâtif anlatım düzeyinde kalan felsefe de kendisini ister istemez yeniden tanımlamak gereğini duymuştur. Böylece doğrudan doğruya bilim ve

felsefe arasında kurulan etkileşimli ilişki, bu dönemde bilim tarihi ve felsefe arasındaki ilişkiye dönüşmüştür (Topdemir, 2008, s. 24).

Felsefenin iletişim halinde bulunduğu bir diğer disiplin de sanattır. Sanat da insan, doğa ve evren üzerine bir tür söylemde bulunmadır ve birçok açıdan benzerlik içerirler. Bu bakımdan her iki etkinlikte yöneldikleri sorunsalı kendi özgün yöntemiyle sorgular, anlamlandırır ve yorumlar. Ancak benzerlik bu iki etkinliğin birbirlerine indirgenmesini değil, aksine diğer entelektüel etkinlik alanlarından farklı olarak her ikisinin de özgül, özgün ve öznel yaratımın en güzel örnekleri olduğunu göstermesi bakımından anlam taşır.

Özneliği ve özgüllüğü çok fazla olan bu entelektüel etkinlikten sanat, *yaratma* etkinliğini gerçekleştirme sürecinde, felsefenin aksine, doğrudan doğruya duygulara, sanatçının imgelem yetisine dayanır. Buna karşılık felsefe etkinliğinin doğası büyük ölçüde varlık karşısında eleştirel bir tutum almayı ve varlığı aklın ışığında sorgulamayı öne alır. Ancak buradan hareketle sanatı salt güzel olanla sınırlı bir etkinlik olarak değerlendirmek doğru değildir. O da en az felsefe kadar gerçeğe katılmayı, gerçeği gözler önüne sermeyi ve insanda gerçek hakkında bir duygulanım yaratmayı amaçlamış bir etkinliktir. Başka bir deyişle sanatın en önemli kazanımı belki de aklın yanında duyguya ve duygulanıma da kapı açması, ona bir varlık alanı tanımasıdır. Bugün salt ussal bir etkinlik olduğu kabul edilen bilimin bile akıl yanında, imgelem ve sezgi yetilerini kullandığı bilinmektedir. Ünlü bilgin Einstein'ın (1879-1955) şu sözü yeterince aydınlatıcıdır: "İmgelem bilgidен daha önemlidir" (Topdemir, 2008, s. 27).

Yukarıda değinildiği biçimiyle nasıl ki bilim ve felsefe arasında değişen tarihsel koşullara koşut olarak farklı etkileşimler söz konusu olmuşsa, felsefe ve din arasında da benzer etkileşimlerden söz etmek olanaklıdır. Örneğin Antik Grek'de politeist yani çok tanrılı bir dini sistem vardı ve bu sistemin eleştirisinde felsefi düşüncenin özünü oluşturan fikirler doğmuştur. Bu dönemde dinin açıklamaları yetersiz bulunarak eleştirilmiş, aklın ilkelerine dayalı bir düşünce sistematiğiyle insan, doğa ve evren anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ortaya konulan *düzenli evren* (kozmos) kavramlaştırılması, yine aklın ilkeleriyle uyumlu olarak çalışan *düzenli aklın* (logos) inceleme konusu edilmiş ve logosun kozmosu kavrayabileceği öngörülmüştür. Bununla birlikte, Ortaçağ'da felsefe neredeyse din haline getirilmiş veya dinsel dogmaların açıklanmasının aracısı konumuna itilmiştir. Modern Dönem'de ise bu kez tıpkı sanat alanında olduğu gibi, felsefe dini bir bütün olarak inceleme konusu yapmış ve bu bağlamda dinin anlaşılması için temel kavramlarını inceleyen, bu kavramları temellendirmeye çalışan ayrı bir felsefe dalı olarak din felsefesi geliştirilmiştir (Topdemir, 2008, s. 29).

Sonuç

İnsanın, kendi kendisiyle tanışması, diğer bir deyişle insanın kendisiyle yüzleşmesi belki de var oluşun en heyecan verici anlarından birisini oluşturmaktadır. Çünkü örneğin durgun bir su yüzeyinde kendi yansımını gören insan, bu saydam ortam aracılığıyla kendi gerçek varlığıyla karşılaşmış olmaktadır. Bu özel andan itibaren bütün düşünce tarihini varlığıyla sarmalayan ünlü “Ben kimim?” sorusu artık sorulmak durumunda kalmıştır. Bu soru giderek çevre için ve en sonunda daha geniş çevre demek olan evren için de aynı titizlikle sorulmuştur. Soruyu soran akıldır. Yanıtı veren de akıl olacaktır. Görelî olarak ilkel insanın oluşturduğu bu monologun deyim yerindeyse insanın var oluşu kadar eski olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bundan dolayı, eğer bu monologa felsefenin başlangıcı olarak bakılacak olursa, o zaman felsefenin insanın düş ve düşünce gücünün tarih içinde süregelen eşsiz bir serüveni olduğu ve bu bakımdan da bir devamlılığının bulunduğu anlaşılacaktır.

İlk anda bakıldığında herhangi bir işlevi ve bu anlamda sosyal bir bilim olarak felsefenin değerinin olmadığı duygusuna kapılabilir. Ancak bunun doğru olmadığını belirtmek gerekmektedir. Çünkü felsefe her şeyden önce, insanın düşünsel dünyasında yarattığı büyük aydınlık ve yüksek kavrayış gücüdür. Bu kavrayış gücü manevi doyumunu ve insanın bu anlamda kendisine, çevresine, yakın ve uzak bütün insansal oluşumlara ussal bir bağlamda tutarlı bir bakış sergilemesini sağlamaktadır. İnsan bu büyük bakışın sayesinde örneğin demokrasiyi, insan haklarını ve etik ve estetik yargılarını geliştirmeyi başarmıştır.

Felsefenin toplumsal düzeyde sağladığı bir diğer katkı da bireylerde yaratacağı zihniyet değişimidir. Bunun en güzel örneği eleştirel zihniyetin bireylere kazandırılmasıyla topluma yansıtılmasıdır. Ancak bu yolla bir insan diğerinin yerine kendini koyabilir ve tek bir gerçeğin olması gerekmediğini bazen farklı şekillerde de olayları değerlendirmenin gerektiğinin bilincine böylece ulaşılabilir. Öyleyse felsefenin ciddi anlamda bir bilinçlendirmeye yol açacağı, bu temel alışkanlıkları ve erdemleri gerçekleştireceği ve geliştireceği anlaşılmaktadır. Her şeyden önemlisi insanın kendisini, yaşamını ve içinde bulunduğu koşulları sorgulaması, gerektiğinde yaşamını derinden etkileyecek değişimlere gitmesi hep eleştirel zihniyete sahip olup olmamasıyla ilişkilidir. Sokrates’in dediği gibi, “Sorgulanmamış yaşam yaşanmamış demektir” (Palton, 1997, s. 33) yargısı da benzer kaygıların ürünüdür ve felsefenin bireysel yaşam açısından taşıdığı değeri göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Kaynakça

- Aster, E. von. (1999). *İlkçağ ve ortaçağ felsefe tarihi*. (V. Okur, Çev.). İstanbul: İm Yayıncılık.
- Capelle, W. (1995). *Sokrates'ten önce felsefe*. (O. Özügül, Çev.). Cilt 2. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Cevizci, A. (1999). "Epistemoloji". *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Cevizci, A. (1998). *İlkçağ felsefesi tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, A. (1999). *Ortaçağ felsefesi tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Diemer, A. (1999). "Bilgi Kuramı", *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. (D. Özlem Derleyen/Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gökberk, M. (1980). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Guthrie, W. K. C. (1988). *İlkçağ felsefesi tarihi*. (A. Cevizci, Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Hall, Rupert A. (1985). *The Revolution in science 1500-1750*. London: Longman, London.
- Heimsoeth, H. (1986). *Immanuel Kant'ın felsefesi*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Jeaneau, E. (2003). *Ortaçağ felsefesi*. (B. Çotuksöken, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küyel, M. T. (1976). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi*. Ankara.
- Küyel, M. T. (1977). "Klasik, Skolâstik, Modern", *Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Platon (1982). *Gorgias, Diyaloglar 1*. (M. C. Anday, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon, (1986). *Sofist ya da Varlık: Dil Üstüne, Diyaloglar 2*. (Ö. N. Soykan, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1997). *Sokrates'in savunması*. (A. Yardımlı ve D. Canefe, Çev.). İstanbul: İdea.
- Popper, K. R. (1998). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. (İ. Aka ve İ. Turan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sahakian, W. S. (1990). *Felsefe tarihi*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea.
- Sarton, G. (1962). "The Quest for Truth: A Brief Account of Scientific Progress During the Renaissance", *Sarton on The History of Science*, (Dorothy Stimson, Ed.). Cambridge: Mass.
- Störig, H. J. (1994). *İlkçağ Felsefesi, Hint, Çin, Yunan*, (Ö. C. Güngören, Çev.). İstanbul: Yol Yayınları.
- Topdemir, H. G. (2008). *Felsefe*, Ankara: PegemA.
- Zeller, E. (2001). *Greک felsefesi tarihi*, (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: İz Yayınları.

Summary

In this essay, philosophy and knowledge are dealt within historical and problematic context and a discussion is made aiming at the explanation of both themes. With this in mind, the question of “What is philosophy?” is dealt with first, and the responses are considered in various perspectives. Information about the theme has been collected from texts on the history of philosophy, and comments on philosophy throughout the history, from the ancient times to the Modern Ages. It is concluded that philosophy is not an activity that can be confined to a definition only but a continual search of recognition and definition.

Throughout the essay, the problem of knowledge is considered, especially the nature of knowledge is tried to be enlightened within historical perspective. Resources, limits, values and possibilities of knowledge are treated, and rationalism and empiricism, having affected those themes, have been evaluated. In conclusion, it is suggested that there is a close relationship between knowledge, the psychology of knowledge and knowledge logic. It seems inevitable to distinguish questioning of phenomena and questioning of validity. Consequently, it is concluded that knowledge is a conceptualization about recognition of the existing ones and in fact a decision is made on one thing (existing everything, phenomenon) in knowing situation, and therefore knowledge has been defined as the result of the relationship between the knower and the known in the history of philosophy.

Furthermore, the relationship between philosophy and other disciplines are discussed. In order to enlighten this matter, the relationship between philosophy and science, art, and religion are studied. It is also suggested that the interaction of philosophy with each three disciplines has changed as the historical and social conditions change and it is indicated that this interaction has been mutual.

Another theme studied is the social and societal functions of philosophy. Firstly, it is stated that the ones, who does not know anything about philosophy, feel that it has no function and value as a social science, yet this is not true. In this context, it is demonstrated that the philosophy creates a great enlightenment and high comprehension power in human intellectual world, and then this comprehension power provides the human with spiritual satisfaction and having a consistent view to himself, his environment, all close and distant humane forms in a mental context.